

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΟΥΓΓΑΡΙΑΣ ΚΑΙ
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Ἡ ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Οὐγγαρίας ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς σελίδες τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασπορᾶς καί, γενικότερα, τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας. Παράλληλα, τὸ ἴδιο θέμα δὲν παύει νὰ εἶναι καὶ ἓνα ἐνδιαφέρον κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τῶν οὐγγροελληνικῶν σχέσεων κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους, γιὰτὶ οἱ Ἕλληνες διαδραμάτισαν σπουδαῖο ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ στὴ διαμόρφωση τοῦ πρώιμου καπιταλισμοῦ τῆς Οὐγγαρίας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα.

Ὅπως ἦταν φυσικό, τὸ σημαντικό αὐτὸ θέμα προσεῖλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν καὶ ἀπὸ τὶς δύο χῶρες καὶ ὑπῆρξαν ἀρκετοὶ οἱ Οὐγγροὶ καὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες ποὺ ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὸ ἀπὸ τὶς πρώτες ἀκόμη δεκαετίες τοῦ αἰῶνα μας. Σήμερα μποροῦμε νὰ μνημονεύσουμε τὶς ἐργασίες τῶν Οὐγγρων ἐρευνητῶν Endre Horváth, László Schäfer, Tholóczy, Tacács, Hodinka, Eckhardt, καὶ ἄλλων, καὶ ἰδιαίτερα τὶς νεώτερες μελέτες τοῦ ἐκλεκτοῦ συναδέλφου Ödön Füves, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ τὸ θέμα ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς Σπ. Λάμπρο, Ἰω. Βογιατζίδη, Θ. Νάτσινα, Γ. Λυριτζή, Ἄπ. Βακαλόπουλο καὶ ἄλλους.

Μολαταῦτα, καὶ ἐνῶ ἡ ἐρευνα τῶν Οὐγγρων συναδέλφων ἔχει προχωρήσει σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ, δὲν ἔχουμε μέχρι σήμερα μιὰ ὀλοκληρωμένη μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Οὐγγαρίας, στὴν ὁποία νὰ ἐξετάζεται παράλληλα καὶ ἡ συμβολή τους στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἰδιαίτερων πατρίδων τῶν ἀποδήμων στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Ἐνα τέτοιο ἔργο θὰ ἔπρεπε ἀσφαλῶς ν' ἀποτελέσει τὸ ἀντικείμενο κοινῆς ἐρευνας μιᾶς ὁμάδας Οὐγγρων καὶ Ἑλλήνων εἰδικῶν καὶ νὰ ἐνταχθεῖ στὰ πλαίσια τῆς ἐπιστημονικῆς συνεργασίας τῶν δύο κρατῶν.

* Ἀνακοίνωση σὲ συμπόσιο μὲ θέμα «Οὐγγροελληνικὲς σχέσεις», ποὺ ὁργανώθηκε στὴ Βουδαπέστη (8—10 Μαΐου 1989) ἀπὸ τὸ Τμῆμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βουδαπέστης.

Σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή Fűves, πολύ καλού γνώστη των πραγμάτων, η ιστορία των ελληνικών παροικιών της Ούγγαρίας θα έπρεπε να χωριστεί σε τέσσερες περιόδους:

Η πρώτη περίοδος καλύπτει την εποχή 1541-1687 και ταυτίζεται με τη διάρκεια της κατοχής της νότιας και κεντρικής Ούγγαρίας από τους Τούρκους, ενώ η δεύτερη (1687-1718, από τη λήξη δηλαδή της τουρκικής κατάκτησης ως τη συνθήκη του Passarowitz) μπορεί να θεωρηθεί ως η αρχή της μαζικής εγκατάστασης Ελλήνων στην Ούγγαρία. Ως περίοδος άκμης του Έλληνισμού της Ούγγαρίας κρίνεται το χρονικό διάστημα 1718-1774, από τη συνθήκη δηλαδή του Passarowitz ως την έκδοση του βασιλικού διατάγματος του 1774, σύμφωνα με το οποίο η εγκατάσταση των Ελλήνων στην Ούγγαρία και το δικαίωμα της άσκησης εμπορίου εξαρτιόταν άμεσα από την κατάθεση δρκου πίστωσης και την ταυτόχρονη απόκτηση της ούγγρικης υπηκοότητας. Τέλος, η περίοδος 1774-1900 χαρακτηρίζεται ως η εποχή της βαθμιαίας αφομοίωσης των Ελλήνων της Ούγγαρίας.

Κατά την πρώτη χρονική περίοδο που αναφέραμε (1541-1687) τα ούγγρικά έδάφη χωρίζονταν σε τρεις περιοχές: την Τρανσυλβανία, τη Βασιλική Έπικράτεια και την κατεχόμενη από τους Τούρκους περιοχή.

Όπως είναι γνωστό, οι Ούγγροι διατηρούσαν μια μόνιμη σχεδόν επαφή με το Βυζάντιο. Μάλιστα, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μερικοί πρόσφυγες Έλληνες έφθασαν και στην Ούγγαρία και βρήκαν άσυλο στην αυλή του βασιλιά Μαθθία. Στόν επόμενο αιώνα, τόν 16ο, παρατηρείται σημαντική διείσδυση Ελλήνων εμπόρων από τη Βλαχία και τη Μολδαβία στην Τρανσυλβανία και ήδη στα μέσα του αιώνα αυτού υπάρχουν αρκετοί Έλληνες έμποροι εγκαταστημένοι σε διάφορες πόλεις της Τρανσυλβανίας, όπως στο Sibiu, Brassov, Agad, Alba-Julia, Hunedoara και άλλοι. Ο αριθμός των Ελλήνων εμπόρων αύξηθηκε τόν επόμενο αιώνα, όταν, παρά τις αρχικές αντιδράσεις, ο ήγεμόνας της Τρανσυλβανίας Γεώργιος Rákoczi ó 1ος παραχώρησε στα 1636 τὰ πρώτα προνόμια στους Έλληνες του Sibiu. Τότε άρχισε και η όργάνωσή τους σε εμπορικές εταιρείες, τις γνωστές με τó όνομα «κομπανίες». Η «κομπανία» δέν αντιμετώπιζε μόνο τὰ ποικίλα οικονομικά ζητήματα που άφορούσαν τὰ μέλη της στις μεταξύ τους συναλλαγές, όσο και στις σχέσεις τους με τούς ξένους εμπόρους και με τó κράτος που τούς φιλοξενούσε. Πέρα από τὰ έργα της αυτά άσκούσε άυστηρό έλεγχο και στις κάθε είδους σχέσεις, κυρίως ήθικες, των μελών της. Ήταν ένα πολυμελές σώμα που ένδιαφερόταν πολύ για τήν από κάθε άποψη ήθικη ύπόσταση των μελών της κομπανίας και για τή διατήρηση της συνοχής της. Ήταν, μ' άλλα λόγια, ένα είδος συντεχνίας άναγνωρισμένης από τó κράτος, ή όποια ύποστήριζε τὰ συμφέροντα των μελών της, αλλά άσκούσε και έλεγχο σε κάθε εκδήλωση της κοινωνικής τους ζωής. Ίδιαίτερα όμως ένδιαφερόταν για τή

νομιμοφροσύνη τών μελών της απέναντι στη χώρα που τους φιλοξενούσε.

Έκτός από την Τρανσυλβανία οι Έλληνες έμποροι έκαναν σύντομα την εμφάνισή τους και στο έδαφος της Βασιλικής Έπικράτειας. Τα στοιχεία που υπάρχουν και που χρονολογούνται κυρίως από τα μέσα του 17ου αι., βεβαιώνουν την ύπαρξή τους στις πόλεις Eger, Sárgospatak, Tokaj, Miscole και άλλες. Και εδώ, μετά από μία περίοδο κατά την όποία τους αντιμετώπιζαν με δυσπιστία, ο βασιλιάς Lipót ο 1ος τους χορήγησε στα 1667 ειδικά προνόμια.

Πολύ πιο εύκολη υπήρξε η διείσδυση Έλλήνων εμπόρων στα κατεχόμενα από τους Τούρκους ούγγρικά έδάφη, όπου αυτοί διεκπεραίωναν όλο σχεδόν το εμπόριο με τα Βαλκάνια. Μολονότι για την παρουσία τών Έλλήνων εμπόρων εκεί δέν υπάρχουν γραπτές πηγές, είναι φανερό ότι ο αριθμός τους ήταν μεγάλος και πολλοί από αυτούς άρχισαν να περνούν στα έδάφη της Βασιλικής Έπικράτειας και της Τρανσυλβανίας.

Ένα νέο κύμα Έλλήνων εμπόρων έφθασε στην Ούγγαρία μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Karlowitz με τους Τούρκους στα 1699. Το μεγαλύτερο όμως μέρος τους ήλθε μετά τη συνθήκη του Passarowitz του 1718, η όποία έξασφάλιζε την έλεύθερη διακίνηση τών εμπόρων τών δύο χωρών (Ούγγαρίας και Όθωμανικής αυτοκρατορίας) με μειωμένο τελωνειακό δασμό 3%. Όπως φαίνεται από τις στατιστικές απογραφής πληθυσμού όρισμένων ούγγρικων πόλεων (λ.χ. της Πέστης), η εισροή Έλλήνων στην Ούγγαρία αύξηθηκε σημαντικά στη δεκαετία 1720-1730, μειώθηκε στη συνέχεια και μόνο στη δεκαετία 1760-1770 παρουσίασε και πάλι αύξηση. Το τελευταίο αυτό κύμα πρέπει να συνδυαστεί με την ένταση της τρομοκρατίας τών Τούρκων και της αναρχίας στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, που είχε ως χαρακτηριστικότερη εκδήλωση την καταστροφή της Μοσχόπολης στα 1769. Τέλος, μετά την έκδοση του διατάγματος του 1774 περί όρκου πίστεως, για το όποιο κάναμε ήδη λόγο, ο αριθμός τών Έλλήνων εμπόρων μειώνεται και άρχίζει η βαθμιαία άφομοίωσή τους στις μέν μικτές κοινότητες από τους Σέρβους, στις δέ καθαρά ούγγρικές πόλεις, όπως στο Kecskemét και άλλου, από τους Ούγγρους.

Σχετικά με τους λόγους που έκαναν τους Έλληνες έμπορους να στραφούν προς την Ούγγαρία, οι έρευνητές διατύπωσαν ως τώρα διάφορες άπόψεις. Σύμφωνα μ' αυτές οι κυριότερες αίτιες που προκαλούσαν τη μετανάστευση τών Έλλήνων ήταν οι έξης: η φυγή από τα δεινά του όθωμανικού ζυγού και η αναζήτηση ασφάλειας, η προνομακή τους θέση κατά την άσκηση του εμπορίου (ως Τούρκοι υπήκοοι οι Έλληνες έμποροι πλήρωναν τελωνειακό δασμό μόνον 3%), το πανάρχαιο εμπορικό δαιμόνιο τών Έλλήνων σε αντίθεση προς το πνεύμα της υποτίμησης του εμπορίου που επικρατούσε στη φεουδαρχική Ούγγαρία, η έξόντωση μεγάλου μέρους του ούγγρικού πληθυ-

σμού από την τουρκική κατάκτηση, πράγμα που ευνουόσε την εγκατάσταση ξένων αποδήμων, και ιδίως βαλκανίων, και διάφοροι άλλοι λόγοι. Έτσι, εξαιτίας των λόγων που αναφέραμε, η Ούγγαρία κατακλύστηκε κυριολεκτικά τον 18ον αιώνα από Έλληνες εμπόρους, με αποτέλεσμα να βάλουν αυτοί έντονη τη σφραγίδα τους στην οικονομική ζωή της χώρας και να προκαλέσουν, δικαιολογημένα, φόβους σε μερικούς Ούγγρους εθνικιστές.

Ός προς τους τόπους προέλευσής τους, το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων μεταναστών προερχόταν από τις βόρειες ελληνικές περιοχές και ιδίως από τη Μακεδονία (Μοσχόπολη, Σιάτιστα, Κοζάνη, Σέρβια, Μοναστήρι, Βογατσικό, Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Μελένικο και άλλα). Υπήρχαν όμως και άλλοι που κατάγονταν από την Ήπειρο, Θεσσαλία, Θράκη και Στερεά Ελλάδα.

Μαζί με τους Έλληνες διακινήθηκαν τότε και άλλοι Βαλκάνιοι έμποροι, όπως Σέρβοι, Βούλγαροι και Άλβανοί, οι όποιοι όμως λόγω της κοινής θρησκείας (όρθόδοξοι) και της κοινής γλώσσας που χρησιμοποιούσαν στο εμπόριο (έλληνική) κατατάσσονταν πολλές φορές μαζί με τους Έλληνες στις ίδιες «κομπανίες» και εκκλησιαστικές κοινότητες και ταυτιζόνταν μ' αυτούς.

Σε ό,τι αφορά τους δρόμους εισόδου των Ελλήνων στην Ούγγαρία μπορούμε, σε γενικές γραμμές, να πούμε ότι οι Έλληνες της Τρανσυλβανίας προέρχονταν κυρίως από τη Βλαχία, λίγοι εισέρχονταν στην Ούγγαρία από νοτιοδυτικά, δηλαδή από τη Βενετία και την Τεργέστη, ενώ το μεγαλύτερο μέρος τους, που έρχόταν από την όθωμανική αυτοκρατορία, ακολουθούσε το δρόμο Μοναστήρι-κοιλάδες των ποταμών Άξιου και Μοράβα-Βελιγράδι-Σεμλίνο-Ούγγαρία ή το δρόμο Θεσσαλονίκη-κοιλάδα Στρυμόνα-Σόφια-Νις-Βελιγράδι και έξης. Και στις δύο περιπτώσεις το Σεμλίνο (Zimony ή Zemun) ήταν η πρώτη πόλη-σταθμός που συναντούσαν μπαίνοντας στο έδαφος της αυτοκρατορίας.

Στην Ούγγαρία υπήρχαν τρεις βασικές κατηγορίες Ελλήνων εμπόρων:

1) Οι πλανόδιοι έμποροι: η κατηγορία αυτή, που ήταν η πιο χαρακτηριστική κατά την πρώτη κυρίως περίοδο της εμφάνισης των Ελλήνων, αποτελούνταν από εμπόρους που πήγαιναν από χωριό σε χωριό και από πόλη σε πόλη (κυρίως στις μικρές πόλεις) και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους που έφεραν από την όθωμανική αυτοκρατορία. Οι έμποροι αυτοί, μολονότι γίνονταν ευνόικα δεκτοί από τους κατοίκους, αντιμετώπιζονταν αντίθετα με καχυποψία από τις αρχές για το φόβο κατασκοπείας υπέρ των Τούρκων ή μετάδοσης επιδημιών κ.λ. Οι ίδιοι επίσης συναντούσαν και την αντίδραση των εμπορικών συντεχνιών των έντοπιων, και ιδίως των Σαξώνων (Σάσων) εμπόρων.

2) Οι μόνιμα εγκατεστημένοι έμποροι: βαθμιαία οι Έλληνες έμποροι πέτυχαν την άδεια για μόνιμη εγκατάσταση όχι μόνο στην Τρανσυλβανία, αλλά και στα έδαφη της βασιλικής επικράτειας. Η τακτική τους απέβλεπε στην

ἀγορά κατοικίας καὶ γῆς, πού τοὺς ἔδιναν τὸ δικαίωμα τῆς ἰσοτιμίας. Οἱ πλουσιότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἔφταναν νὰ γίνουν καὶ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου μιᾶς πόλης ἢ, ἀκόμη, ἀγοράζοντας σπίτια καὶ σημαντικὲς ἐκτάσεις γῆς, νὰ ἀποκτήσουν καὶ τίτλους εὐγενείας. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα στὶς περισσότερες οὐγγρικὲς πόλεις ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐμπορίου βρισκόταν ἤδη στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ ζήτημα τῆς μόνιμης ἐγκατάστασης τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ρυθμίστηκε τελικὰ, ὅπως ἀναφέραμε, μὲ τὸ βασιλικὸ διάταγμα τοῦ 1774 περὶ ὄρκου πίστεως καὶ οὐγγρικῆς ὑπηκοότητας. Μόνον μὲ τοὺς ὄρκους αὐτοὺς χορηγοῦνταν πιά στοὺς Ἑλληνες τὸ δικαίωμα τῆς ἐγκατάστασης καὶ τῆς ἀσκήσεως ἐμπορικῆς δραστηριότητος στὴν Οὐγγαρία.

3) Οἱ ἔμποροι πού μετέφεραν ἐμπορεύματα: ὡς τὸ 1774 ἡ ἐγκατάσταση Ἑλλήνων ἐμπόρων στὴν Οὐγγαρία δὲν σήμαινε καὶ διακοπὴ τῶν σχέσεων μὲ τὴ μητέρα πατρίδα. Κατὰ κανόνα ὁ ἔμπορος συγκροτοῦσε μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του ἢ ἄλλους στενοὺς συγγενεῖς του μιὰ «κομπανία». Ὁ ἓνας ἔμενε μόνιμα στὴν Οὐγγαρία, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων. Μερικὲς φορὲς ἡ ἴδια «κομπανία» διατηροῦσε ὑποκαταστήματα σὲ περισσότερες ἀπὸ μιὰ πόλεις.

Οἱ περισσότεροι Ἑλληνες ἔμποροι ἀσχολοῦνταν μὲ ἓνα εἶδος γενικοῦ ἐμπορίου καὶ διατηροῦσαν «παντοπωλεῖα», ὅπου πουλοῦσαν ὅλα τὰ εἶδη, ἀπὸ μπαχαρικὰ τῆς Ἀνατολῆς μέχρι καπνὸ καὶ βιβλία. Κυρίως, διέθεταν προϊόντα πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, γιατί αὐτὸ ἑξῆς τοὺς ἐπέτρεπαν καὶ τὰ σχετικὰ διατάγματα.

Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ προϊόντα πού ἐμπορευόνταν οἱ Ἑλληνες ἦταν τὰ ἑξῆς: βαμβάκι ἀκατέργαστο, νήματα, χαλιά, δέρματα, ὑφαντά, ἀλατζάδες, μαχαίρια, καπνός, πιπὲρι καὶ ἄλλα μπαχαρικὰ, ἀλάτι, μετάξι, κρόκος, κρασιά κ.λ. Ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων γινόταν συνήθως μὲ μεγάλα καὶ καλὰ ὀργανωμένα καραβάνια. Τὸ ταξίδι, πού διαρκοῦσε πάνω ἀπὸ ἓνα μῆνα, γινόταν μὲ ἐνδιάμεσους σταθμούς, ὅπου γιὰ ὅλα φρόντιζαν διάφοροι ἐμπορικοὶ πράκτορες καὶ ἀντιπρόσωποι, οἱ γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα «σπεδιτόροι» ἢ «κομμισιονάριοι».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ κατηγορία τῶν «παντοπωλῶν» ἐμπόρων ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ μεγαλέμποροι πού ἀσχολοῦνταν ἀποκλειστικὰ μὲ ἓνα-δύο προϊόντα, ὅπως λ.χ. δέρματα, ὑφάσματα, δημητριακὰ καὶ κρασιά. Ἐκεῖνοι πού ξεχώριζαν περισσότερο ἦταν οἱ ζωέμποροι.

Εἶναι πολὺ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ δώσει κανεὶς μέσα σὲ λίγο χρόνο μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Οὐγγαρίας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ξεπερνοῦσε τὶς 100. Ἀπὸ αὐτὲς τουλάχιστον 30 ἦταν πολὺ ἀξιόλογες. Δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν πόλη τῆς Οὐγγαρίας πού νὰ μὴν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ

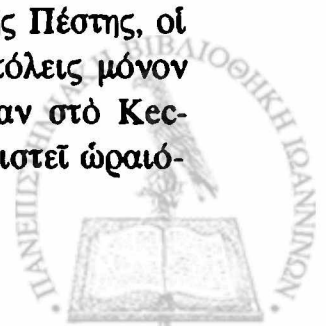
Ἕλληνες, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ὑπολογίζεται σὲ 10.000 περίπου κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα. Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ διέθεταν, κατὰ τὸν Ηορνάθ, 30 σημαντικὲς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες καὶ 26 σχολεῖα.

Δὲν σκοπεύουμε νὰ ἐπεκταθοῦμε στὸ θέμα αὐτό, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐξάλλου οἱ Οὔγγροι συνάδελφοι εἶναι πολὺ πιὸ εἰδικοί ἀπὸ μᾶς. Περιοριζόμεσθε μόνον νὰ ἀναφέρουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀρκετοὺς Ἕλληνες ποὺ ζοῦσαν στὴν Τρανσυλβανία, ἀξιόλογες ὀργανωμένες ἑλληνικὲς κοινότητες ὑπῆρχαν καὶ στὰ ἄλλα οὔγγρικά ἐδάφη, ὅπως στὸ Σεμλίνο (Zimony), Neusatz, Temesvar, Szegedin, Szentes, Kecskemét, Πέστη, Miskolc, Eger καὶ ἄλλοῦ. Σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς κοινότητες αὐτὲς θὰ ἀναφερθοῦμε μὲ λίγα λόγια στὴ συνέχεια, ἐπιθυμώντας νὰ δώσουμε ἓνα μικρὸ ἀντιπροσωπευτικὸ δείγμα τοῦ θέματος.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ σταθερὸς δεσμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀποδήμων ἦταν, καὶ παραμένει ἀκόμη καὶ σήμερα, ἡ ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ καὶ μόλις συγκεντρώνονταν ἀρκετοὶ σὲ μιὰ πόλιν, φρόντιζαν μὲ κάθε τρόπο νὰ χτίσουν τὴ δική τους ἐκκλησία. Ἔτσι, ἀπὸ τὰ τέλη κιόλας τοῦ 17ου αἰώνα εἶχαν χτιστεῖ ἐκκλησίες (σύμφωνα μὲ ξένα πρὸς τὴν παραδοσιακὴ ὀρθόδοξη ἀρχιτεκτονικὴ σχέδια) σὲ πολλὲς πόλεις καὶ κωμοπόλεις τῆς Οὔγγαρίας, ὅπως στὸ Vagád, Vác, Gyarmat, Zimony, Kecskemét, Ráckeve, Eger, Miskolc καὶ ἄλλοῦ, ἢ παρεκκλήσια σὲ μικρότερα μέρη, ὅπως στὸ Gyöngyös, Dioszen, Kamnza, Seben, Soron, Dyor, Nagykanizsa κ.λ. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες αὐτὲς σώζονται ἀκόμη ὡς σήμερα μὲ τὶς ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες καὶ τὶς φορητὲς εἰκόνες Ἑλλήνων ζωγράφων, ποὺ ἀποτελοῦν ἔργα τέχνης ἄξια μελέτης, καθὼς καὶ μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τους βιβλία. Ἐπίσης, στὰ ὀρθόδοξα ἄλλοτε ἑλληνικὰ νεκροταφεῖα συναντᾶ κανεῖς, ἀκόμη καὶ σήμερα, ἐπιτύμβιες ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς πάνω στοὺς τάφους τῶν μεταναστῶν.

Πολλὰ ἐπίσης, ὅπως ἀναφέραμε, ἦταν καὶ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Οὔγγαρία, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ξεχώριζαν τὰ σχολεῖα τοῦ Zimony, Brasov καὶ τοῦ Kecskemét, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐξακολούθησε νὰ λειτουργεῖ ὡς τὸ 1872 μὲ τελευταῖο δάσκαλο τὸν Γεώργιο Καλλονᾶ, καθὼς καὶ τῆς Πέστης, ὅπου δίδαξαν διακεκριμένοι δάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως ὁ Μιχαὴλ Παπαγεωργίου ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, ὁ Γεώργιος Βεντότης ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, ὁ Γαβριὴλ Καλλονᾶς ἀπὸ τὴν Ἄνδρο, ὁ Πολυζῶης Κοντὸς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, οἱ Κοζανίτες Χαρίσιος Μεγδάνης, Εὐφρόνιος Ραφαὴλ Πόποβιτς, Γεώργιος Ρουσιάδης καὶ ἄλλοι. Ἀπὸ δωρεὲς ἢ κληροδοτήματα τῶν δασκάλων αὐτῶν ἢ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων σώζονταν στὴ βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ὀρισμένοι ἑλληνικοὶ κώδικες.

Γενικὰ, σύμφωνα μὲ πληροφορίες τῶν ἀρχείων τοῦ νομοῦ τῆς Πέστης, οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν 18ον αἰώνα ζοῦσαν σὲ 54 πόλεις καὶ κωμοπόλεις μόνον τοῦ νομοῦ αὐτοῦ. Ἡ πιὸ ἀξιόλογη ἑλληνικὴ παροικία βρισκόταν στὸ Kecskemét. Ἀκολουθοῦσε κατόπιν ἡ παροικία τοῦ Vác, ὅπου εἶχε χτιστεῖ ὠραιό-

τατη εκκλησία, τοῦ Szentendre μὲ τὴν ἀξιόλογη ἐπίσης ἐκκλησία καὶ τὴν πλούσια βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας ποὺ σώζεται ἀκόμη, τοῦ Ráckeve καὶ ἄλλων. Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες τοῦ νομοῦ Πέστης κατάγονταν ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ ἦταν ἄγαμοι. Οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι καὶ οἱ πλούσιοι εἶχαν πολιτογραφηθεῖ, γιατί εἶχαν δημιουργήσει περιουσία ποὺ τοὺς ἔδενε μὲ τὸν τόπο. Ἄλλωστε, μόνον ἔτσι μπορούσαν νὰ τὴ διατηρήσουν. Ἀντίθετα οἱ νεώτεροι ἔμεναν Τούρκοι ὑπῆκοι, γιατί αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε καλύτερα, ὅπως εἶπαμε, τὴν ἐμπορικὴ τους δραστηριότητα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ νομοῦ τῆς Πέστης ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὸ ἐμπόριο τῶν τροφίμων καὶ τῶν βιοτεχνικῶν προϊόντων. Στὸ Komárom (Comarno) ζοῦσαν πολλοὶ ἔμποροι δημητριακῶν. Γενικά, στὴν Οὔγγαρία οἱ Ἕλληνες εἶχαν σχεδὸν μονοπωλιακὰ τὸ ἐμπόριο τῶν ζώων, βοδιῶν, προβάτων, χοίρων, ἀλόγων κ.λ.

Ἰδιαίτερο λόγο θὰ πρέπει νὰ κάνουμε γιὰ τὴν ἀξιόλογη «ἑλληνοβλαχικὴ» (ὅπως ἀποκαλοῦνταν) κοινότητα τῆς Βουδαπέστης. Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τῶν πολιτῶν τῆς Πέστης, μεταξὺ 1687-1848 πολιτογραφήθηκαν 8.703 κάτοικοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους 246 ἦταν Ἕλληνες, προερχόμενοι: 136 ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, 89 ἀπὸ ἄλλα τμήματα τῆς Οὔγγαρίας, 10 ἀπὸ ἄλλες χώρες καὶ 11 ἀπὸ ἀγνωστους τόπους. Κατὰ τὸ ἐπάγγελμά τους οἱ 162 ἦταν ἔμποροι, 55 ἰδιοκτῆτες ἀκινήτων ἢ κτηματίες, 8 ἐπαγγελματίες, 3 ἀγωγιάτες καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀπροσδιόριστου ἐπαγγέλματος. Ὁ κατάλογος τῶν πολιτογραφημένων πολιτῶν τῆς Βούδας κατὰ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα παρουσιάζει τὴν ἑξῆς εἰκόνα: ἀπὸ τοὺς 7.661 πολιτογραφημένους οἱ 27 εἶναι Ἕλληνες καὶ κατανέμονται ὡς πρὸς τὸν τόπο καταγωγῆς: 16 ἀπὸ τὴν Μακεδονία, 6 ἀπὸ τὴ Βούδα, 2 ἀπὸ τὴν Πέστη, 1 ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ 2 ἀπὸ ἀγνωστο τόπο. Ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα εἶναι: 20 ἔμποροι, 4 ἰδιοκτῆτες ἀκινήτων ἢ κτηματίες, 1 γιατρός καὶ 2 ἀκαθόριστου ἐπαγγέλματος. Οἱ παραπάνω ἀριθμοὶ ἀφοροῦν βέβαια μόνον ὄσους πολιτογραφήθηκαν καὶ ὄχι ἐκείνους ποὺ ἐξακολούθησαν νὰ παραμένουν Τούρκοι ὑπῆκοι.

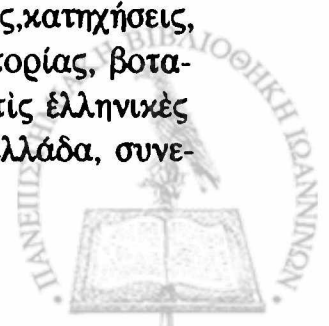
Οἱ Ἕλληνες τῆς Βουδαπέστης ἐκκλησιάζονταν στὴν ἀρχὴ στὴ σερβικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἡ λειτουργία γινόταν σερβικὰ καὶ ἑλληνικά. Ἀργότερα ὁμως, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, διακόσιοι περίπου Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας -οἱ περισσότεροι ἦταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Κοζάνη, Σιάτιστα καὶ Μοναστήρι- ἔχτισαν μὲ ἄδεια τῶν ἀρχῶν τὸ 1790 δική τους ἐκκλησία, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ποὺ στοίχισε 110.000 φράγκα τῆς ἐποχῆς. Ἡ κοινότητα ἰδρυσε ἀκόμη νοσοκομεῖο γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν ὁμογενῶν, ἐνῶ πλούσιοι ὁμογενεῖς ἄφησαν κληροδοτήματα γιὰ τὴν ἰδρυση ξενώνα, γιὰ τὴ στέγαση τῶν ἀπόρων, καὶ ἄλλοι -ἀνάμεσά τους ὁ Γιαννιώτης Πολυζῶης Κοντός καὶ ὁ Ζακυνθινὸς Γεώργιος Βεντότης- ἰδρυσαν τὸ κοινοτικὸ σχολεῖο. Ἡ προκοπὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ αὐτοῦ ἰδρύματος ὀφείλεται κυρίως στὴν καλὴ οικονομικὴ διαχείριση τῆς σχολικῆς περιουσίας ἀπὸ τὸν

έφορο του σχολείου τὸν Βεροιώτη μεγαλέμπορο Νικόλαο Βικέλα, πού διακρίθηκε καὶ γιὰ τὴ γενναιοδωρία του. Χάρη στὶς φροντίδες τοῦ Βικέλα συγκροτήθηκε τότε καὶ ἡ πλούσια σὲ έντυπα καὶ χειρόγραφα βιβλιοθήκη τοῦ σχολείου, ἀπὸ δωρεές κυρίως βιβλίων Ἑλλήνων καὶ Οὐγγρων. Ἀνάμεσα στὶς δωρεές τοῦ Ζαβίρα πρὸς τὴ βιβλιοθήκη τοῦ σχολείου περιλαμβανόταν καὶ ἓνα αντίτυπο τῆς γνωστῆς «Χάρτας» τοῦ Ρήγα, ἄριστα διατηρημένο. Τὰ μαθήματα πού διδάσκονταν στὸ σχολεῖο ἦταν: ἀρχαῖα ἑλληνικά (Ξενοφῶν, Πλάτων, Θουκυδίδης κ.λ.), φιλοσοφία, ἱστορία, λατινικά, ρητορική, ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ξένες γλῶσσες, κυρίως γερμανικά.

Χάρη στὴν ἀνεκτικὴ καὶ φιλελεύθερη στάση τῶν Οὐγγρων ἀπέναντι σ' ὅλες γενικὰ τὶς ἐθνότητες, ἀρκετοὶ Ἑλληνες σπούδασαν στὰ κατώτερα ἢ ἀνώτερα ἐκπαιδευτικὰ οὐγγρικὰ ἰδρύματα καὶ διακρίθηκαν. Ἀνάμεσά τους ἦταν λ.χ. ὁ ἱατροφιλόσοφος Δημήτριος Νικ. Καρακάσης ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, ὁ ἱερομόναχος Δωρόθεος ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, ὁ ἱερομόναχος Ἀμφιλόχιος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὁ Κοζανίτης ἱατροφιλόσοφος Γεώργιος Κωνστ. Σακελλαρίου, ὁ Δημ. Παναγιώτου ὁ Γοβδελάς, ὁ Καστοριανὸς παιδαγωγὸς Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ὁ Μοσχοπολίτης Κων/νος Χατζῆ Γεωργίου Τζεχάνης, σοφὸς δάσκαλος τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ Temesvar, Πέστης καὶ Σεμλίνου, ὁ Καστοριανὸς ποιητῆς Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ ἐπονομαζόμενος «Νέος Ἀνακρέων», καὶ ὁ Σιατιστινὸς ἔμπορος καὶ λόγιος Γεώργιος Ζαβίρας (1774- 1804), πού ἔγραψε τὸ ἔργο «Νέα Ἑλλάς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον, ἦτοι Ἱστορία τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων, τῶν μετὰ τὴν θλιβεράν τοῦ γένους ἡμῶν κατάστασιν ἀκμασάντων». Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα συγγραφῆς τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας μετὰ τὴν Ἀλωση καὶ ὁ Ζαβίρας τὸ ἔγραψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα στὸ μικρὸ οὐγγρικὸ χωριὸ Szavadszállás, ἔχοντας ὑπόψη του τὴν οὐγγρικὴ βιβλιογραφία καὶ οὐγγρικὰ ὑποδείγματα γιὰ τὴ σύνθεσιν τῆς ἐργασίας του. Τὸ χειρόγραφό του κατατέθηκε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου τῆς Βουδαπέστης, ἀπὸ ὅπου τὸ παρέλαβε ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, γιὰ νὰ τὸ ἐκδώσει, ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσε. Τελικὰ, τὸ χειρόγραφο βρέθηκε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν καὶ δημοσιεύθηκε στὰ 1872 ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ Γεώργιο Κρέμο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς διάφορους λόγιους, πού μνημονεύσαμε, οἱ Ἑλληνες τῆς Οὐγγαρίας ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ μιὰ ἀξιόλογη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὸ πανεπιστημιακὸ τυπογραφεῖο τῆς Βούδας, καθὼς καὶ στὸ τυπογραφεῖο Tzattner καὶ Karolyi τῆς Πέστης, πού ὀνομάζεται σὲ πολλές ἐκδόσεις «Ἑλληνικὸν Τυπογραφεῖον», τυπώθηκαν ἀλφαβητάρια, ἀναγνωστικά, ἐγχειρίδια γραμματικῆς, ρητορικῆς, λεξικά, ἱερὲς ἱστορίες, κατηχήσεις, ψαλτήρια, ἔργα ἀστρονομίας, γεωμετρίας, ἱστορίας, φυσικῆς ἱστορίας, βοτανικῆς, παιδαγωγικῆς κ.λ. Τὰ βιβλία αὐτά, πού διατέθηκαν εἴτε στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ καὶ στάλθηκαν στὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα, συνε-

τέλεσαν στην αφύπνιση και στο διαφωτισμό τῶν Ἑλλήνων και γενικά στην ἀνύψωση τοῦ πνευματικοῦ τους ἐπιπέδου. Ἀντίτυπα τῶν βιβλίων αὐτῶν, καθὼς και ἄλλα ἑλληνικά χειρόγραφα και ἔντυπα σώζονται σήμερα στίς κοινοτικές βιβλιοθήκες τῆς Πέστης, τοῦ Miscoic, τοῦ Kecskemét, καθὼς και σέ ἄλλα μέρη τῆς Οὔγγαρίας, και ἡ συστηματική ἔρευνα τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ μπορεῖ νά φωτίσει περισσότερο τή δράση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Οὔγγαρίας. Μερικά ἀπό τὰ ἑλληνικά αὐτά βιβλία μεταφράστηκαν στά σερβικά και ρουμανικά, πράγμα πού μαρτυρεῖ τόν ἐκπολιτιστικό ρόλο τῶν Ἑλλήνων, και ἰδίως τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, στή Βαλκανική χερσόνησο.

Ἐκτός ἀπό τόν τομέα τῶν γραμμάτων οἱ Ἕλληνες τῆς Βουδαπέστης, ὅπως και τῆς Βιέννης, διέπρεψαν και σέ ἄλλους τομεῖς. Μποροῦμε λ.χ. νά μνημονεύσουμε τὰ χαρακτηριστικά παραδείγματα τοῦ Κοζανίτη Κωνσταντίνου Τερζῆ, ἐνός ἀπό τοὺς πιό δημοφιλεῖς δημάρχους τῆς Βουδαπέστης κατά τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα, τοῦ Μοσχοπολίτη στήν καταγωγή βαρώνου Σίνα πού δαπάνησε μεγάλα ποσά για τήν κατασκευή τῆς ὁμώνυμης ὠραίας γέφυρας πάνω στό Δούναβη, και τοῦ Χριστόφορου Νάκου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ὅτι εἰσήγαγε πρῶτος στήν καλλιέργεια τοῦ βαμβακιοῦ στήν Οὔγγαρία και γενικά συνετέλεσε πολὺ στήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας τῆς.

Μετά ἀπό ὅσα ἐκθέσαμε μὲ συντομία παραπάνω βγαίνει αὐτονόητο τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ παροικίες τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὔγγαρίας, ὅπως και τῆς Αὐστρίας, καθὼς και οἱ ἄλλες ἑλληνικές κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ συνέβαλαν ἀποφασιστικά στήν οἰκονομική και πολιτιστική ἀνάπτυξη τῶν ἰδιαίτερων πατρίδων τους στή σκλαβωμένη Ἑλλάδα. Δέν θά ἦταν ὅπως ὅποτε ὑπερβολή, ἀν ὑποστήριζε κανεῖς ὅτι εἰδικά οἱ δύο ἑλληνικές παροικίες, τῆς Βιέννης και τῆς Βουδαπέστης, περισσότερο ἀπό ὅποιες ὅποτε ἄλλες, ἀκτινοβόλησαν πρὸς τήν ὑπόδουλη Ἑλλάδα τὸ φῶς τοῦ πνεύματος, τῆς ἐλευθερίας και τοῦ πολιτισμοῦ.

Γενικά, οἱ ἑλληνικές παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, και ἀνάμεσα σ' αὐτές και τῆς Οὔγγαρίας, μὲ τὰ καταστήματα και τή μεγάλη δραστηριότητα τῶν ἐμπόρων τους, πού πουλοῦσαν τὰ προϊόντα τῆς πατρίδας τους ἢ ἐμπορεύονταν τὰ εὐρωπαϊκά προϊόντα, ἀποτέλεσαν κύτταρα οἰκονομικῆς ζωῆς μὲ ἀντιπροσώπους στίς σκλαβωμένες πατρίδες τους. Οἱ ξενιτεμένοι ἐκεῖνοι ἔρχονταν σέ ἐπαφή μὲ τοὺς συμπατριῶτες τους τῶν πεδινῶν και ὄρεινῶν κωμοπόλεων και χωριῶν και τοὺς ἀφύπνιζαν μὲ τήν προβολή τοῦ κέρδους και τῶν χρημάτων, καθὼς και μὲ τίς φιλελεύθερες ἰδέες τους. Τώρα δημιουργοῦνται νέοι ἔμποροι. Ἔτσι, στίς πόλεις και τίς κωμοπόλεις τῆς Μακεδονίας ἀρχίζει νά δημιουργεῖται, παράλληλα πρὸς τήν τάξη τῶν γεωργῶν και τῶν βιοτεχνῶν, ἡ τάξη τῶν ἀστῶν, νωρρίτερα ἴσως ἀπό κάθε ἄλλη ἑλληνική περιοχή. Πολλοὶ ἐπίσης ἀπό τοὺς μετανάστες ἐπέστρεψαν και ἐγκαθίσταντο στίς πατρίδες τους

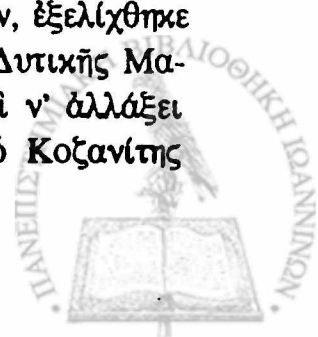

ἀφήνοντας τὴ διαχείριση τῶν ἐμπορικῶν τους ὑποθέσεων στοὺς συγγενεῖς ἢ τοὺς ὑπαλλήλους τους. Χωρὶς τὶς «κομπανίες» καὶ τὰ καταστήματα τῶν ἀπόδημων Ἑλλήνων δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν οικονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνοδο τῶν πατρίδων τους. Πραγματικά, ὅταν οἱ ἀπόδημοὶ αὐτοὶ μεγάλωναν τοὺς κύκλους τῶν ἐργασιῶν τους, φρόντιζαν νὰ μετακαλοῦν νέους ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ νὰ τοὺς προσλαμβάνουν ὡς ὑπαλλήλους ἢ καί, ἀργότερα, ὡς συνεταίρους. Συχνὰ οἱ νέοι αὐτοὶ ἀνοίγαν δικούς τους ἐμπορικοὺς οἴκους, προσκαλοῦσαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους ἄλλους συμπατριῶτες τους καὶ ἔτσι συνέχιζαν ἀδιάκοπα τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν πατρίδα τους.

Οἱ μετανάστες ἔστελναν χρήματα στὶς οἰκογένειές τους, ἔχτιζαν ἢ ἀνακαίνιζαν καὶ καλλώπιζαν τὶς ἐκκλησίες τῶν πατρίδων τους μὲ ὠραῖα ξυλόγλυπτα τέμπλα, ἄμβωνες, θρόνους κ.λ., μὲ εὐλαβικὰ ἀναθήματα (πολυέλαιους, μανουάλια, καντῆλες, εἰκόνες ἀξιόλογης τέχνης), ἐνίσχυαν οικονομικὰ τὰ μοναστήρια, κατασκεύαζαν ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ὑδραγωγεῖα, βρύσες, δρόμους κ.λ. Ἀκόμη, ἔχτιζαν τὰ σπίτια τῶν οἰκογενειῶν τους, τὰ γνωστὰ «ἀρχοντικά» τοῦ 17ου, 18ου καὶ 19ου αἰῶνα, ποὺ θαυμάζουμε σήμερα στὴν Καστοριά, τὴ Σιάτιστα, τὴν Κοζάνη, τὰ Ἀμπελάκια καὶ ἄλλοῦ. Ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ πράξεις τους αὐτὲς ἔδωσαν μεγάλη ὠθηση στὴν ἀνάπτυξη τῆς λαϊκῆς τέχνης, ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς, χαλκευτικῆς, ξυλογλυπτικῆς κ.λ. Γνωστοὶ ἢ καὶ ἀνώνυμοι λαϊκοὶ τεχνίτες, κυρίως Βορειοελλαδίτες, ἐκδήλωσαν ὅλη τὴν καλλιτεχνικὴ τους φλόγα στὰ ἔργα ποὺ ἀναλάμβαναν καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σήμερα μνημεῖα τοῦ νεοελληνικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ στὴν πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀφύπνιση τῶν συμπολιτῶν τους συνετέλεσαν οἱ Μακεδόνες ἐκεῖνοὶ ἔμποροι. Εἴτε σπούδαζαν μὲ δικά τους ἔξοδα φιλομαθεῖς νέους εἴτε τύπωναν συγγράμματα λογίων εἴτε καὶ ἔστελναν ἀξιόλογα ποσὰ στὶς πατρίδες τους γιὰ τὴν ἰδρυση ἢ τὴ συντήρηση σχολείων ἢ καὶ βιβλία γιὰ τὴν ἰδρυση βιβλιοθηκῶν, ὅπως π.χ. στὴν Κοζάνη καὶ τὴ Μοσχόπολη.

Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο μέσα σὲ λίγο χρόνο νὰ προσπαθῆσει κανεὶς νὰ δώσει μιά, ἔστω καὶ γενικὴ, εἰκόνα τῆς συμβολῆς τῶν ἀπόδημων Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Οὐγγαρίας στὴν οικονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἰδιαίτερων πατρίδων τους στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Κατ' ἀρχὴν, πρόκειται γιὰ ἓνα μεγάλο θέμα, τὸ ὁποῖο ἐξάλλου δὲν ἔχει ἐρευνηθεῖ μέχρι σήμερα συστηματικὰ σ' ὅλη τὴν ἔκτασή του. Ἐτσι, θὰ περιοριστοῦμε νὰ ἀναφέρουμε μόνον ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, τὸ παράδειγμα τῆς Κοζάνης, ἢ ὁποῖα, χάρις στὸ ἐμπόριο τοῦ κρόκου, τῶν ἀλατζάδων καὶ τῶν νημάτων, ἐξελίχθηκε ἀπὸ μικρὴ κωμόπολη σὲ ἓνα σημαντικὸ οικονομικὸ κέντρο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ ἐκεῖ ἀστικὴ τάξη καὶ ν' ἀλλάξει ἀκόμη καὶ ὁ τρόπος καὶ ἡ ποιότητα ζωῆς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Κοζανίτης

λόγιος Χαρίσιος Μεγδάνης στη σχετική διατριβή του.

Από τις 15 Οκτωβρίου 1765 οι ξενιτεμένοι στην Ούγγαρία Κοζανίτες έμποροι αναλαμβάνουν να συντηρούν το παλαιό ελληνικό σχολείο της Κοζάνης, και κατόπιν ανοίγουν νέο, το ονομαζόμενο «Σχολείον της Κομπανίας», που λειτουργεί με τους τόκους των χρημάτων τα όποια είχαν συγκεντρώσει από το 1745. Αργότερα, επίσης, μερικοί δωρίζουν βιβλία στην κοινότητα Κοζάνης, θέτοντας έτσι τις πρώτες βάσεις της γνωστής σήμερα βιβλιοθήκης της πόλης, που ονομάστηκε τότε «Οίκος βελτιώσεως» (1813), ενώ άλλοι, μαζί με εμπόρους της Βιέννης, συνεισφέρουν διάφορα ποσά, ώστε να συγκεντρωθούν τα απαιτούμενα κεφάλαια και οι τόκοι για την ίδρυση και συντήρηση του «Σχολείου της Κοζάνης» (1809). Από τους πιο σημαντικούς δωρητές της βιβλιοθήκης της Κοζάνης υπήρξαν και οι Εύφρόνιος Πόποβιτς και Γεώργιος Ρουσιάδης, που είχαν διατελέσει και οι δύο καθηγητές στην Πέστη.

Κλείνοντας τη σύντομη αυτή παρουσίαση του θέματός μας θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε και κάτι ακόμη. Εκτός από τις οικονομικές και πολιτιστικές επιδράσεις των αποδήμων στις ιδιαίτερες πατρίδες τους, το ίδιο σημαντική υπήρξε και η συμβολή τους στην έθνική αφύπνιση των σκλαβωμένων συμπατριωτών τους. Οι ξενιτεμένοι Έλληνες -και ανάμεσά τους και οι Έλληνες της Ούγγαρίας- που ανέβηκαν οικονομικά και κοινωνικά μέσα στο περιβάλλον των πολιτισμένων κρατών της Ευρώπης, αισθάνονταν περισσότερο από κάθε άλλον Ευρωπαίο τη μεγάλη διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στη σκλαβωμένη πατρίδα τους και στις πολιτισμένες χώρες, όπου ήταν τώρα εγκατεστημένοι. Είχαν αποκτήσει πλούτο και μόρφωση, και ένοιωθαν τους εαυτούς των ελεύθερους και οικονομικά ανεξάρτητους. Πολλοί είχαν γίνει εύποροι άστοι και είχαν αποκτήσει την ψυχολογία των Ευρωπαίων άστων. Έτσι, δέν ανέχονταν την οίση της άριστοκρατίας ή τις καταπιέσεις των κατακτητών. Έστρεφαν τά μάτια τους στη σκλαβωμένη πατρίδα, συζητούσαν μεταξύ τους για την τύχη της και αναζητούσαν τρόπους για να βελτιώσουν τη θέση της ή και για να την απελευθερώσουν. Δέν είναι, νομίζουμε, τυχαίο το γεγονός ότι τόσο το κίνημα του Ρήγα Βελεστινλή όσο και η οργάνωση της Φιλικής Έταιρείας, που υπήρξαν ή χαραυγή της ελληνικής ελευθερίας, γεννήθηκαν και άπλωσαν τις πρώτες ρίζες τους ανάμεσα στους Έλληνες της Διασποράς.

ABSTRACT

THE GREEK COMMUNITIES IN HUNGARY AND THEIR CONTRIBUTION IN THE ECONOMIC AND CULTURAL DEVELOPMENT OF NORTHERN GREECE DURING THE OTTOMAN PERIOD

by

Stephanos Papadopoulos

The author underlines the fact that as far as the Greek communities in Hungary are concerned, there does not as yet exist a complete study in which the history of those settlements and their contribution to the economic and cultural development of the enslaved Greek people are studied.

The author further distinguishes four periods in the history of those communities and he describes with great details their composite characteristics, emphasizing the repercussions of the treaties of Karlowitz and Passarowitz in their development. He also evaluates the factors responsible for the preference shown by the Greek merchants toward Hungary, lists their cities where they settled as well as the commercial enterprises which they developed, always within the context of the Orthodox Church.

Special reference is made for the Greek schools, the teachers, scholars, benefactors, and the considerable Greco-Vlach of Budapest. At the same time emphasis is laid to publishing activities of the printing Houses of Buda and Peste. Also listed are and various other areas of social activities of the Greeks in those communities.

In conclusion the author offers the thesis that the Greek communities of Hungary contributed decisively to the economic and cultural development of their lands of origin and became, there, the nuclei of economic life. They also contributed to the cultural and national awakening of enslaved Greece and looked for ways to ameliorate the status of their compatriots back home. And it is not accidental that the national awakening under Regas and the Philike Etaireia were born and extended their first roots among the Greek of Diaspora.

University of Ioannina
Department of History

